

*Hans Van Werveke omringd door vrouw en dochters
(H. Van Werveke, Herinneringen uit kinderjaren en jeugd)*

**Indrukken bij de memoires van twee Gentse
historici: Hans Van Werveke en Adriaan Verhulst**

*Denise De Weerd, historica, erehoofdconservator
Koninklijke Bibliotheek Albert I*

Professor Hans Van Werveke heb ik meegemaakt als een van de talloze kandidatuurstudenten, die tussen 1924 en 1966 zijn cursus over de geschiedenis van België volgden. Het waren knap ineengestoken lessen, volgens een klassiek chronologisch patroon, traag en zonder enige stemverheffing voorgelezen. Van Werveke maakte op mij de indruk van een saaie kamergeleerde, met iets niet-Vlaams in zijn houding tegenover de studenten. Hij was onverstaanbaar. Het verhaal ging dat, toen hij een datum of zoiets op het bord schreef, een student een prop papier op zijn rug schoot, hij bedaad zijn krijtje neerlegde, zei: "Nu ben ik boos" en het lokaal verliet. Van Werveke kwam op een hoge 'Hollandse' fiets van het station naar de universiteit...

Hans Van Werveke was bijzitter voor de beoordeling van mijn licenciaatsverhandeling over de textielarbeiders en de socialistische beweging te Gent. Hij ontnam mij bijna de grote onderscheiding omdat ik in het hoofdstuk over de culturele inspanningen voor de volksopvoeding wel de socialistische bibliotheek Leren Vereert, en de katholieke bibliotheken van het Davidsfonds had opgesomd, maar niet het Willemsfonds had vermeld. En dit op een ogenblik dat Van Werveke nota bene tot het jaar voordien (1951) voorzitter was geweest van het Willemsfonds. Het voorval zegt eigenlijk veel meer over de beperktheid van mijn socialistisch werkmilieu. Leren Vereert behoorde rechtstreeks bij mijn onderwerp en mijn culturele achtergrond. Het Davidsfonds had ik wel vermeld omdat ik tijdens de oorlog heel de jeugdafdeling van de bibliotheek in de Maïsstraat had uitgelezen. Het Willemsfonds, liberalisme en Vlaamsgezindheid behoorden niet tot mijn wereld en bleven mij onbekend.

Gewaardeerd professor, leerling van Henri Pirenne, ernstig en bedaad, streng in zijn beoordeling, dit was het imago dat de geschiedenisstudenten die geen middeleeuwen deden, van Van Werveke hadden. Daar paste het fait divers dat rondging onder de

studenten, namelijk dat de villa van de ernstige professor 'Het Roze Konijn' heette en dat er aan nudisme werd gedaan, niet bij. Nog altijd nieuwsgierig naar de oplossing van die incongruentie ben ik zoveel jaren later begonnen aan de lectuur van Van Wervekes *Herinneringen uit kinderjaren en jeugd*. De lectuur van de memoires heeft mij de mens Van Werveke leren kennen en mijn enigszins negatief gekleurd imago van de afstandige prof gewijzigd.

Ik raakte geboeid door de intimistische beschrijving van het geboortehuis aan de vroegere Ekkergermaan met zijn dubbele rij bomen aan beide zijden van het wandel- en fietspad. De jonge Van Werveke had een heerlijke jeugd in het vaderhuis waar het leven rustig voortkabbelde langs de geijkte lijnen van een burgergezin van de Eerste Wereldoorlog waar, typisch voor die tijd, uitsluitend Gents gesproken werd. De zondaagse zomerwandelingen naar de Leie met als doel de Nenuphar in Afsnee om er het vieruurtje te nemen zijn klassiek gebleven. Toen at men er geen wafels met room, of pannenkoeken, maar twee kloeke tarweboterhammen met koffie of malt voor de kinderen. Vader Van Werveke en familievrienden uit het liberale milieu lopen terloops door de regels van het verhaal mee.

De Leie inspireerde de jonge Van Werveke. Zelfs zonder aan het oorlogsfront geweest te zijn, betekende de oorlogsperiode een breuklijn voor hem. Hij volgde tijdens de laatste oorlogsjaren les aan de Academie voor Schone Kunsten, waar toen Jan Delvin directeur was. Hij ging terug naar de Leie van zijn jeugd en benaderde het landschap met de ogen van de kunstenaar. Hij schilderde helemaal niet onverdienstelijk in impressionistische stijl. Hij leerde Léon Aereus kennen, knoopte opnieuw aan met een klasgenoot uit zijn middelbare schooltijd, Philippe Morel Boucle Saint-Denis. Hij raakte diep geïnteresseerd in de buitengewone culturele en artistieke ontwikkelingen van die tijd.

Belangrijk voor de culturele ontwikkeling en contacten van Hans Van Werveke was zijn kennismaking met mevrouw Nys, echtgenote van een textielabrikant in Bellem, en haar vier dochters. De oudste, Maria⁽¹⁾, die nogal wat indruk op hem maakte, was verloofd met een veelbelovende Engelse auteur, Aldous Huxley. Hij had gesprekken met Aldous en zij bleven een tijdje met elkaar corresponderen. Toen Van Werveke huwde met een oud-leerlinge van het meisjeslyceum, Els De Schamphelaere, kreeg het jonge paar van een van de meisjes Nys haar roze speelgoedkonijn cadeau, uit haar babyjaren, en dit werd de naam van hun eerste woning. Van Werveke is lang in contact gebleven met moeder Nys, een zeer gecultiveerde vrouw voor wie hij veel bewondering had.

Na de oorlog moest ernstig aan de toekomst gedacht worden en evolueerde Hans Van Werveke in de richting van een universitaire carrière. Hij vertelt in zijn boek in een sober, helder en prachtig Nederlands over zijn medestudenten, proffen en later collega's aan de Gentse universiteit. Een keer wordt hij persoonlijk als hij het heeft over zijn concurrent, Victor Fris, die later de taak van vader Van Werveke in het Stadsarchief zal voortzetten. Zijn herinneringen aan zijn promotor, de 'grote' Henri Pirenne, en de

Gentse historische school blijven vlak. Even gaat hij dieper in op de invloed die Pirenne zou gehad hebben op de richting van het historisch materialisme en de *Annales d'histoire économique et sociale* van de Franse historici Lucien Fèbvre en Marc Bloch. Ik wil hier voor één keer citeren omdat het woordgebruik typerend is voor de klassieke Gentse school toen ik begon te studeren: *“Vooral tijdens de jaren die de Tweede Wereldoorlog voorafgingen, toen Bloch nog mede aan de leiding stond, bleef de algemene opvatting van de Annales' zodanig dat Pirenne er voor een belangrijk deel zijn eigen aanpak van de geschiedenis had kunnen in herkennen. Pas toen Fèbvre het alleen voor het zeggen had, vooral na de dood van Bloch (1944), ontaarde de algemene strekking en werd de geschiedkunde vaak overwoekerd door sociale hulpwetenschappen die andere wijzen van benadering van de waarheid huldigden, of juist misschien, andere soorten van 'waarheden' trachtten te benaderen. Het is mijns inziens verkeerd te spreken, zoals Dhondt het ergens doet, van 'la révolution des Annales', als van een ommekeer in de West-Europese geschiedschrijving. Dat moge in zekere mate waar zijn voor Frankrijk. Maar ons werd de boodschap van de Annales in haar essentiële bestanddelen reeds gebracht door Pirenne. En hij had bovendien, wat de Annales' niet of in onvoldoende mate deden, ons op de relatieve waarde ervan gewezen; hij had niet, zoals al te veel epigonen van de Annales', het kind met het badwater weggegooid”*. Deze passage duidt op een verschillende visie op de geschiedschrijving die nog het beste tot uiting is gekomen tussen wat in die tijd enerzijds de school van Pirenne en anderzijds de school van de jonge historici rond professor Jan Dhondt zou worden.

Hans Van Werveke is zeker de meest originele leerling van Pirenne geweest. Het citaat uit professor Hugenholtz' rede ter inleiding van diens eredoctoraat: *“Ik moet verklaren dat wat mij in uw werken het meest aantrekt het feit is dat U zo conservatief - en dat in de beste zin van het woord: conserverend - het werk van Pirenne voortzet”*, is de beste typering van Van Wervekes werk.

Het egodocument van Van Werveke is niet in het minst boeiend omdat hij getuige is geweest van en geparticipeerd heeft aan het intellectuele en culturele leven van het vrijzinnige, liberale milieu van Gent. Hij schrijft nadrukkelijk vanuit zijn zeer persoonlijke observatie, opvattingen en oordelen. De lectuur ervan heeft mij de mens Van Werveke leren kennen. En ik heb nog maar eens begrepen waarom ik van 'het conserverende' weg wilde en studente bij Jan Dhondt werd.

Wanneer professor Adriaan Verhulst het in zijn herinneringen, *Zoon van een foute Vlaming*, heeft over de proffen uit zijn studiejaren, schrijft hij over Hans Van Werveke: *“Heel anders was de persoonlijkheid van prof. Hans Van Werveke, die de Belgische geschiedenis weliswaar niet zeer boeiend doceerde, maar die een zeer lieve man was met een grote intelligentie. Pas bij het einde van het jaar beseften we dat we uit zijn colleges heel veel hadden geleerd, ook al hadden we in de vroege morgen zijn lessen wel eens verzuimd”*.

In de herinneringen van Verhulst, mijn tijdgenoot in de geschiedenis aan de Gentse universiteit, vind ik mijn generatie terug. En zoals mijn milieu mij niet in staat stelde om de verfijnde, culturele mens Van Werveke in te schatten en de lichte ironie in zijn optreden en teksten aan te voelen, zo heb ik wel veel geleerd over mijn medestudent

die naar mijn gevoel in het 'verkeerd' milieu had gezeten. Adriaan sprak geen dialect thuis, hij was Vlaamsgezind, hij was protestant, hij was liberaal. Bij ons was men vurig socialist, sprak men Gents, was men vrijzinnig en tegen 'de zwarten'. Adriaans vader ging in de collaboratie, mijn vader verstopte gewapende weerstanders in het kolenhok. Toen Adriaan bij ons in de eerste licentie binnenviel (hij had voordien rechten gestudeerd) bleef ik op een afstand van die vriendelijke, praatgrage jongeman zonder vooroordelen.

Verhulst is een vlot en boeiend verteller. Hij brengt een neutrale kroniek van de 'dadens' van zijn vader in de periode voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Hij veroordeelt niet, in sterke tegenstelling tot zijn moeder, voor wie zijn bewondering en liefde als een rode draad door zijn jonge leven loopt. Zij, de protestantse, antimilitaristische Nederlandse, weerhield haar kinderen van een slaafse navolging van hun vader. Zij hield het gezin recht toen de armoede verscheen tijdens de periode van de repressie door het verhuren van alle kamers - die van de kinderen inbegrepen - in het grote huis. Een en ander bracht mee dat de jonge Verhulst veel mensen leerde kennen en vrijmoedig nieuwe kennissen en vrienden maakte. Als kind en adolescent onderging hij de Vlaamsgezinde kringen waarin zijn vader verkeerde en diens carrière die gepaard ging met een vrij sterke collaboratie waar het gezin zelfs de volle draagwijdte niet van kende. Pas na de gevangenneming en het proces trachtte de jongeman zijn vader te begrijpen. Slechts hier en daar klinkt in de herinneringen door dat het allemaal niet zo leuk was. Op 2 februari 1946 mocht het gezin een eerste bezoek brengen aan vader in de gevangenis: *"Ik herinner mij nog zeer levendig hoe ellendig ik deze ontmoeting in een zeker opzicht vond"*. De zestienjarige atheneumstudent heeft een kritische kijk op zijn medemensen ontwikkeld: *"Men maakte kennis met een scherpe kant in mijn karakter die ik vandaag nog vaak moet onderdrukken en die ook in mijn studententijd en in de jaren nadien herhaaldelijk bij mijn optreden in de buitenwereld tot uiting kwam"*. Hij wordt in de laatste jaren van het atheneum redactielid van het schooltijdschrift *Iris*: *"Een middel om mij te bevestigen en het bewijs dat ik op school, ondanks mijn afkomst en mijn achtergrond, toch erkenning had gevonden"*. Verhulst is gelanceerd, maar op zichzelf aangewezen om zijn rol in de maatschappij te zoeken. De passages in het boek over hoe hij aarzelend zoekt waar hij zijn geëngageerd zijn het beste kan aan vastknopen, zijn typerend voor jonge mensen die na de oorlog door de vergissingen van hun ouders ergens houvast hadden verloren. De overgang naar de universiteit was een beslissend moment: *"Ik leerde zeer verschillende mensen kennen en kwam veel meer in aanraking met de grote maatschappelijke en politieke problemen van het ogenblik. Ook thuis was de verandering belangrijk, ik werd opgenomen in de kring van universiteitsstudenten die al bij ons woonden of kwamen, voor wie ik tot dan toe, omdat ik nog naar het atheneum ging, slechts een knaap was die dikwijls buiten de conversatie gehouden werd. Dat zou voortaan niet meer het geval zijn: ik was flink van plan, zo ik dat al niet eerder had geprobeerd, om in deze wereld mijn mannetje te staan"*.

Het verhaal van zijn aftasten van de Vlaamse culturele en politieke wereld levert een boeiend beeld van wat er toen in Gent leefde. Verhulst kende al enkele veelbelovende jonge mensen die als student bij hem thuis op kot waren. Hij kwam in vrijzinnige

kringen. Als student geschiedenis had hij contact met professor Hans Van Werveke en zijn promotor en leermeester François-Louis Ganshof, beiden protestant. De bladzijden over wat hij "zijn protestantse opflakking" noemt en zijn toenadering tot de Christen Studenten Vereniging (CSV) belichten een weinig gekend aspect van de werking van dominee Van Stipriaan die hoopte aan de Gentse universiteit geestelijke contacten te leggen. Naast Van Werveke en Ganshof duiken de namen op van de classicus A. Lee-man, de professor in Indo-europese talen Thibau, de kunsthistoricus professor Herman Bouchery, de romanist professor R. Dragonetti, de schrijver Johan Daisne, professor Jaap Kruithof, mijn jaargenoot Michel Oukhow, de socioloog George Kint en de professor Romeins Recht, René Dekkers.

Verhulsts definitieve weg als Vlaams liberaal komt er als hij verkozen wordt tot secretaris van de Gentse afdeling van het Willemsfonds, door toedoen van onder meer Marcel Bots, die ooit een tijdje bij moeder Verhulst in pension was.

Het Willemsfonds deed onder Verhulsts leiding een opmerkelijk politiek entree in verband met de goedkeuring van het taalcompromis door de regering. Het fonds trad toe tot het Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen, dat Verhulst oprichtte met Achilles Mussche, voorzitter van het Vermeylenfonds en met Clem De Ridder, nieuw algemeen secretaris van het Davidsfonds. Verhulsts radicalisering van het Vlaamse standpunt is hem niet in dank afgenomen door de toenmalige bonzen van de liberale partij, Herman Vanderpoorten en Willy De Clercq, en kostte hem uiteindelijk een gecoöpteerd senatorschap. Ook hier schetst hij een boeiend en interessant beeld van het politieke reilen en zeilen van de liberale gemeenschap. "*Van mijn vader heb ik weinig geërfd, tenzij - merkwaardig genoeg - mijn Vlaamsgezindheid*", besluit Verhulst. Door zijn moeder is hij tegen de collaboratie beschermd geweest: "*Aan haar heb ik in wezen te danken dat ik geworden ben wat ik ben. Dankzij haar heb ik mij nooit het kind van een 'zwarte' gevoeld*". Maar voor de brede omgeving was hij dat wel. Door louter wilskracht, misschien gestaald door de verbittering die de vernedering van een veroordeelde vader kon meebrengen, is hij geworden wie hij is.

(1) Hoe merkwaardig Marie Nys was wordt duidelijk in het onlangs verschenen boek van S. LAURYSENS, *Mijn heerlijke nieuwe wereld. Leven en liefden van Maria Nys Huxley*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 2001.

H. VAN WERVEKE, Herinneringen uit kinderjaren en jeugd. Met een inleiding door Prof. dr. Walter Prevenier, Gent: Liberaal Archief, 2000.

A. VERHULST, Zoon van een "foute" Vlaming, Kapellen: Uitgeverij Pelckmans, 2000.